

מתי התענית חטא ומתי קדושה

ובפרק קמא דתענית (יא, א): "אמר שמואל: כל היושב בתענית נקרא חוטא, שנאמר (במדבר ו, יא): 'וְכַפֵּר עָלָיו מִאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנֶּפֶשׁ' - וכי באיזה נפש חטא? אלא שציער עצמו מן היין. והלא דברים ק"ו: ומה זה שלא ציער את עצמו (אלא) רק מן היין - נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר (כמו זה היושב בתענית) - על אחת כמה וכמה! "

רבי אלעזר אמר: נקרא קדוש, שנאמר (שם ה): 'קָדֵשׁ יְהִיֶה'. והלא דברים ק"ו: ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין - נקרא קדוש, המצער עצמו מכל דבר (כמו היושב בתענית) - על אחת כמה וכמה! "

ושמואל - הא איקרי 'קדוש'? ההוא א'גַדְל פֶּרְע' קאי (על גידול השער ולא על הפרישות מייין. ור"ח גרס: על שנשמר מטומאה).

ור"א - הא איקרי 'חוטא' ההוא דמסאב נפשיה¹⁶⁸.

ומי אמר ר"א הכי? והא אמר ר"א: לעולם יראה אדם עצמו כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו (=שאכילתו קודש), שנאמר (הושע יא, ט): 'בְּקִרְבְּךָ קְדוּשׁ? לֹא קְשִׁיא, הֲאֵל דְּמִצִּי לְצַעוּרֵי נַפְשִׁיהּ (הנזיר קדוש) הֲאֵל דְּלֹא מִצִּי לְצַעוּרֵי נַפְשִׁיהּ (אכילתו קודש)¹⁶⁹.

ריש לקיש אמר נקרא¹⁷⁰ חסיד שנאמר (משלי יא, ז): 'גִּמְלַל נַפְשׁוֹ אִישׁ חֶסֶד'.

אמר רבי ירמיה אמר ריש לקיש: אין תלמיד חכם רשאי ליתב בתענית, מפני שממעט ממלאכת שמים.

אמר רב ששת: האי בר בי רב דיתבי בתעניתא - ליכול כלבא לשירותיה (=יאכל הכלב סעודתו, היינו שאין התענית מועילה לו)."

כל אלו דברים מבוארים: מפני זה נקרא חוטא - כי החוטא הוא כאשר מחסר עצמו, כי זהו לשון "חטא" בכל מקום שהוא מלשון חסרון, מלשון (מ"א א, כא): "וְהָיִינוּ אֲנִי וּבְנֵי שְׁלֹמֹה חֲטָאִים" שהוא מלשון חסרון. ו(ה)יושב בתענית - הרי מחסר נפשו. וכמו שאם הורג עצמו הוא חוטא, שמתחייב בנפשו, כך אם מענה נפשו.

ור"א אמר שנקרא "קדוש" - רצה לומר, שהוא נבדל מן אכילה ושתייה. וזהו מדרגות המלאך, שאינו בעל גוף, כמו שאמרנו. ומאחר שמסלק נפשו מאכילה ושתייה - דבר זה קדושה אליו לגמרי¹⁷¹.

הערות - ילמד ענוים דרכו

168 מי שלא שמר על נזירותו וטימא עצמו. והרמב"ן עה"ת פירש שנקרא חוטא כשמסיים ימי נזירותו, ויורד מקדושתו ליטמא למתים.

169 עיין כוזרי ג, א.

170 נחלקו רש"י ותוס' אם הכוונה לנזיר (רש"י) או למי שאוכל בקדושה (ר"ח), ובהתאם לזה בפירוש הפסוק - ע"ש. והמהר"ל לקמן הלך עם רש"י.

171 נמצא לפי פירוש המהר"ל שאין מחלוקת בין שמואל לר"א. אלא שמואל מדבר במי שמתענה לצער

ומה שאמר שנקרא "חסיד" שנאמר: "גומל נפשו איש חסד", פירוש ש"גומל נפשו" - היינו שמענה את נפשו, מלשון: "גְּמַלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ" (עובדיה א, טו) ומפני שגומל לנפשו כדי לטהר נפשו, בוודאי חסיד הוא, שעושה דבר לפני משורת הדין, כמו כל חסיד שעושה לפני משורת הדין יותר ממה שראוי. ועוד כי כבר התבאר במקומות הרבה מן מעלת החסידות, שהוא זיכוכ וטהרת הנפש. ולפיכך מי שמענה נפשו ויושב בתענית - לסלק את הפחיתות שלו, בוודאי דבר זה חסידות לזיכוכ הנפש, ולכך נקרא חסיד.

ופריך: "ומי אמר ר"א הכי כו" - נראה שכך פירושו: כי יראה כאילו קדוש בתוך מעיו, כלומר הקדושה אצלו, וכאילו הוא קדוש בעצמו ואין לו להתענות? ומתריך: היכא דמצי לצעורי נפשו - יתענה, והיכא דלא מצי מצער נפשו - יראה כאילו קדוש בתוך מעיו, אף שבמעיו הוא האכילה והשתייה יראה כאילו קדוש יש לשם, ולא יאמר כי אדם אני ולא קדוש אני, ואלך אחר תאוותי¹⁷². רק יראה כאילו קדוש בתוך מעיו ולא יהיה נמשך אחר תאוותו, וכך יראה לפרש.

מכל מקום נראה שלא נאמרו דברים אלו (שמי שאינו יכול לצער נפשו לא יתענה), רק מי שהוא מתענה שלא על החטא (אלא לתוספת קדושה וחסידות). אבל מי שמתענה על שום חטא ועושה תשובה - לאדם כזה ראוי לו התענית¹⁷³ (כמש"כ לעיל לגבי עשרת ימי תשובה, כדי להעלות עצמו מן החטא), בוודאי אף לצער נפשו בשביל חטא שעשה.

וכן בשביל צרה - פשיטא שיש להתענות.

ובמסכת כריתות (ו, ב): "אמר ר' חמא בר ביזנא משום ר"ש חסידא: כל תענית שאין בו מפושעי ישראל - אינו תענית, שהרי חלבנה ריחו רע, ומנאו עם סממני קטורת.

אביי אמר: מהכא (עמוס ט, ו): 'וְאֶגְדְּתוּ - עַל אֶרֶץ יִסְדֶּה'". עד כאן.

ופירוש דבר זה, כי הקטורת הוא למידת הדין (=להתמודד עמה ולפייס אותה), דכתיב (דברים לג, י): "יִשְׁיִמוּ קְטוֹרֶה - בְּאֶפְסֹךָ"¹⁷⁴. ולכך הקטורת היא מן הבשמים שיש להם ריח, כי הריח הוא שייך למידת הדין (לפייסה), ודבר זה ידוע לנבונים, כי הריח יש לו כוח גדול.

ולפיכך התענית - שהוא גם כן למידת הדין - צריך שיהיו שם פושעים אשר הם גוברים

הערות - ילמד ענוים דרכו

עצמו ולהשחית גופו, ולכן נקרא חוטא, ור"א מדבר במי שמתענה כדי להתרחק מהעיסוק הגשמי ולהיות מרוכז יום שלם רק בעשייה הרוחנית.

172 פעמים רבות אדם שאינו מסוגל להעלות עצמו למדרגות של חסידות וקדושה, יצר הרע מייאש אותו ומכוונו ליפול לחטאים. ובאמת מעלות מעלות יש. ויש מדרגה של קדושה גם באכילה, בשמירת מאכלות אסורות והלכות דרך ארץ וכוונה לשם שמים. "אשר קידשנו במצוותיו".

173 וכן כתב הט"ז (או"ח תקע"א). ומה שכתוב בעת צרה - כן פסק השו"ע (שם סע' ג).

174 באפך - בזמן שיש חרון אף, כמו שהיה בעת המגפה. וכן תרגם יונתן.

מסלול 1: יום ה, כו באלול	מסלול 3: יום ג, כח באלול
מסלול 2: יום א, כח באלול	מסלול 4: יום ה, כח באלול

על כוח יצרם הרע, כאשר מתחברים עמהם בתענית. ודבר זה נקרא גם כן "ריח", כמו שהארכנו בזה בנתיב כוח היצר ע"ש¹⁷⁵. וגם חלבנה - לכך מנאו הכתוב עם סממני הקטורת, בשביל שיש לו כוח גדול יותר מכל סממנים. ולכך בתענית ציבור שהתענית הוא במידת הדין - צריך לצרף אליהם הפושעים שהם גוברים על יצרם, אשר דבר זה נקרא ריח, והוא שייך אל התענית, שהוא למידת הדין¹⁷⁶.

גם כי התענית, שהוא מלשון הכנעה, כדכתיב (שמות יג): "עַד מָתִי מֵאֲנֶה לְעֵנֶת מִפְּנֵי" - וצריך אל זה התגברות על היצר והכנעה יותר, ולכך כל תענית שאין בו ממושעי ישראל אינו תענית - שהוא הכנעה (כי הם מכניעים את יצרם יותר מאחרים).

ואביי אמר, כי כאשר עמהם אף פושעי ישראל, הרי זה אגודה לגמרי (מאוחדים, ולא אוסף של פרטים אלא ציבור). וראוי שיהיה זה ביום התענית, דכתיב (יואל ב, טו-טז): "אִסְפוּ עִם, קְרָאוּ עֲצֵרָה"¹⁷⁷ וכאשר הם באגודה אחת, אז השם יתברך עמהם¹⁷⁸ כמו שביארנו במקום אחר.

שאלות מנחות:

- ✦ מה החשש במי שאינו יכול להתענות?
- ✦ איך ניתן למשוך "פושעי ישראל" לתענית שאינם מאמינים בה? כיצד מפרש המהר"ל את המושג "פושעי ישראל"? כיצד זה קשור לביאור המהר"ל למאמר: "במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד" בעניין הרחוק שהתקרב?

הערות - ילמד עניים דרכו

175 נתיב כוח היצר פרק ג: "ובפרק עושין פסין (עירובין כא, ב): 'דרש רבא: מאי דכתיב: הדודאים נתנו ריח? אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא. ועל פתחינו כל מגדים - אלו בחורות ישראל, שמגידות פתחיהן לבעליהן. לשון אחר: שאוגדות פתחיהן לבעליהן'. בא לבאר המעלה העליונה אותם אשר מתגברים על יצרם, ואמר שעתידיים בחורי ישראל, אשר היצר הרע גובר בהם והם גוברים על יצרם, וכן בחורות - שיתנו ריח לפני השם ית'. ופירוש עניין הריח הזה, כי הריח מורה על שאלו הכובשים יצרם הם החשובים והם בעלי שם של תפארת, כי הדבר שיש לו ריח נודע למרחקים, ובשביל כך מציאותו נודע בעולם, הפך מי שאין נחשב לכלום - לא נודע כלל בעולם. ואמר שיתנו ריח לפני הקב"ה, כי חשיבותם יהיה נגלה לפני הקב"ה בריח טוב שלהם ולא יהיו מסותרים ממנו ית'. ולא שיהיה דבר זה ענין גשמי רק, כמו שאמרנו, כי יהיו בעלי שם טוב לפני הש"י, כי כל בעל שם טוב נודע שמו למרחוק. לכך נקרא שהוא 'בעל ריח' כי הריח נודע למרחוק...". ועיין מה שאמרו חכמים על הפסוק: "וירח את ריח בגדיו - אלו בוגדיו (עין סנהדרין לז, א; בראשית רבה סה, כב) - היינו רשעים שהצליחו להתגבר על יצרם.

176 לפי פירוש זה, "פושעי ישראל" הכוונה למי שמלא ביצרים ומתגבר עליהם, או שחטא ועשה תשובה. אבל לפי הפירוש הבא - אפשר לפרש ש"פושעי ישראל" - היינו אף בעודם פושעים.

177 זהו חיבור של שני פסוקים בסדר הפוך: "תקעו שופר בציון קדשו צום קראו עצרה. אספו עם קדשו קהל".

178 כאמור: "ויהי בישורון מלך - בהתאסף ראשי עם, יחד שבטי ישראל".

מסלול 1: יום ה, כו באלול	מסלול 3: יום ג, כח באלול
מסלול 2: יום א, כח באלול	מסלול 4: יום ה, כח באלול

- ✦ מדוע בתחילת תפילות יום הכיפורים, ב"כל נדרי", אנו אומרים: "אנו מתירים להתפלל עם העברנים?"
- ✦ מדוע שלא רק "פושעי ישראל" יתענו? למה צריך "ציבור"?